

Dragica PLASAJ

1. UVOD

Ljude međusobno povezuje mnogo toga. Ali ono osnovno i najvažnije što ih povezuje trebalo bi da bude *ljubav*. Čovjek bi trebao da bude prožet ljubavlju kao što je spužva prožeta vodom. Dok je spužva mokra, dok u njoj ima vode, može brisati i ispirati svaku nečistoću. Tako i čovjek ispunjen i prožet ljubavlju može u njoj otapati sve nečistoće, sva zla koja može učiniti drugi čovjek koji ljubavi nema.

Dakle, ako je ljubav gotovo »svemoguća«, onda bi glavni čovjekov životni zadatak imao biti da se razvije u *biće ljubavi*. Želimo li znati što ljubav u sebi uključuje, prisjetimo se dijelova Himne ljubavi (Kor. 13)

*»Ljubav je strpljiva, dobrotiva, ne zavidi
ne hvali se i ne oholi
ne traži svoje, zaboravlja i prašta zlo
sve ispričava, sve vjeruje
svemu se nada, sve podnosi«*

Prvi radovi u kamenu koji će postati skulptura ljubavi, prvo modeliranje osjećajne topline čovjekove ličnosti počinje u obitelji. Tu počinje izgradnja *bića ljubavi*. Obitelj nam može izgledati kao stvar pojedinca, ali promatrajući čovjeka i njegovo ponašanje, uvijek možemo razloge za baš takvo ponašanje (dobro ili loše) pronaći u načinu kako je *odgajan* — u obitelji. Tako gledano, obitelj postaje početak svake sudbine. Skup ljudi je skup sudbina. Tako svi ljudi, sve sudbine imaju čvorište u obitelji.

U obitelji je naš početak, izvor i korijen. Zatim iz korijena izrasta drvo, krošnja — druge obitelji — šira zajednica. E. Hemingway je rekao: »... nijedan čovjek nije otok, sam po sebi cjelina. Svaki je čovjek

dio cjeline, dio čovječanstva...« Znači, ako je obitelj izvor, početak i korijen čovjeka, a čovjek dio čovječanstva, onda je obitelj izvor, početak i korijen čovječanstva, tj. ljudskog društva — pa tako i Crkve i Domovine.

Htjela bih ovim približiti roditeljima *odgovornost* koju snose za čovječanstvo zbog djece koju odgajaju. Zato se dužnost odgovornog roditeljstva ne može usporediti ni sa kojom drugom dužnošću. *Propusti u odgoju djece ne mogu se nikada i ni s čime nadoknaditi ili popraviti.*

Naime, utvrđeno je da bez nježnosti i ljubavi već novorođenče i malo dijete postaje nezadovoljno, psihički se deformira i agresivno reagira na okolinu. Najviše maloljetnih delikvenata regrutira se iz obitelji u kojima nema sklada i ljubavi i iz razorenih obitelji. Otac J. Weissgerber kaže: »Najdublje radosti i najteže žalosti pruža nam život u obitelji.«

2. OBITELJ – HODOČAŠĆE BOGU

Iako želim govoriti praktično i konkretno o odgoju djece, u ovom opširnom uvodu nisam mogla gotovo ni u jednoj rečenici izbjeći riječi *obitelj* i *ljubav*. I zato opet nastavljam: Nužno je da obitelj bude *zajednica ljubavi*. Obitelj je *životni zadatak* onih koji su se odlučili živjeti bračnim, seksualnim životom. Život u toj zajednici morao bi biti koračanje putem na kraju kojeg nas čeka najveća *ljubav* — *Bog*. Put je dug i težak, pa nam opet otac J. Weissgerber koristeći se biblijskom porukom savjetuje: »Na putu k Bogu nije dobro da je čovjek sam.«

Na početku na put »u veliku avanturu« krenu mladić i djevojka. Kada se tako umore, postaju muž i žena, da budu još bliži i da im je lakše (i alpinisti se vezuju kad osvajaju velike ciljeve — najviše planinske vrhove). Tako hodajući dozrijevaju u ljubavi — postaju obitelj; ljubavi se nakupi toliko da višak treba pokloniti — rađa se dijete. To dijete valja odmah usmjeravati da ne skreće s tog puta, da samo dalje širi ljubav. Zato kažemo da svako dijete dolaskom na svijet ima pravo na ljubav, na mnogo ljubavi.

Bračni smo put usporedili s alpinizmom. Znači da to nije jednostavno penjanje, hod uzbrdo. Kao što alpinisti nailaze na stepeničaste uspone, tako i ženidbena ljubav ima stepenice.

Prva stepenica — *eros*: To je nešto po čemu prepoznajemo zaljubljene i onda kada nisu seksualno sjedinjeni, ali ih ispunjava lijepi osjećaj miline i topline — naprosto *zrače*. Eros je pojam širi od seksualnosti. Pjesnik Tagore ovako opisuje to stanje: »Ljudi prolaze žurno ispred mene na trgu, ne opažajući da je moje tijelo postalo dragocjeno od tvog milovanja, neznajući da u sebi nosim tvoj poljubac kao što sunce u sebi nosi vatru božanskog dodira kojom sja vječito!«

Druga stepenica — *seksualna privlačnost*: Bez seksualnosti ne bi

Sakramentat ženidbe imao dovršen vanjski vidljivi znak. Vanjske vidljive znakove moraju imati svi Sakramenti: Krštenje vodu, Krizma ulje,... Kada se muž i žena ne bi mogli seksualno sjediniti, brak bi se kao Sakrament mogao poništiti.

Treća stepenica — *nesebično darivanje*: Materijalna dobra se gube kad ih dajemo. Darivanjem u duhu, darivanjem u ljubavi čovjek postaje bogatiji i sretniji. S te stepenice je jednostavno zakoračiti u *ljubav požrtvornosti*. Kvaliteta ljubavi upravo se mjeri žrtvama koje je netko spreman podnijeti za drugog. U braku je onaj drugi još i osoba koju se na poseban način voli. Ispitajmo se malo: što smo spremni učiniti, koju žrtvu podnijeti »za onog drugog«. Ako se u braku ne popnemo do stepenice darivanja i požrtvornosti, onda nas nikakvo proširivanje stepenice seksualnosti i zadržavanje na njoj neće usrećiti. Nikakva seksualna tehnika ne može spasiti brak ako nije građen na nesebičnoj i požrtvovnoj ljubavi za drugog, ali prava ljubav međusobnog darivanja može spasiti seksualnost. Bez te ljubavi medeni križ braka ostaje bez meda — ostaje samo križ!

Četvrta stepenica — *obiteljska ljubav prema Bogu*: Na toj stepenici ljubav požrtvornosti i darivanja dobiva *vječni smisao*. Bez tako osmišljene požrtvornosti sigurno bi zapadali u malodušnost. Nametalo bi nam se pitanje: Zašto moram trpjeti za drugog, koji smisao to ima? Takva sumnja u smisao ljubavi i žrtve bila bi početak kraja bračne sreće. I opet nam otac J. Weissgerber pomaže da to shvatimo. On kaže: »Potpuno i doživotno može ljubiti i biti spreman na žrtvu života samo onaj, tko shvati svoju bračnu ljubav — bračni put kao *hodočašće Božjoj ljubavi*.« Toliko o braku, o mužu i ženi.

Sada nastavljam govoriti o trećim osobama, sudionicima obiteljskog hodočašća k Bogu. To je dijete, to su djeca. Da te male hodočasnike možemo voditi sigurno, odlučno i strpljivo, pisac knjige *Roditelji — veliki graditelji*, kaže: »Odgoj djece je težak i odgovoran posao. Stoga se nemojmo nikako osloniti samo na svoje sile, nego podignimo pogled, svoj i svoje djece, prema nebu i molimo za pomoć odozgo. Utecimo se velikoj odgojiteljici Kristovoj Majci, da uz Njezinu pomoć uzmognemo za svoju djecu učiniti ono što je ona učinila za svoga sina Isusa.« Mi roditelji treba da se *trudimo* u odgoju djece, te da se za njih *molimo* i da *vjerujemo* u Božju pomoć. Ovo da se trudimo u odgoju znači da nastojimo upoznati i primijeniti sve načine dobrog odgoja (uz pomoć knjige, predavanja, savjeta,...).

Istina je da se sva odgojna pravila ne mogu naučiti. Dapače, mora biti odbačen svaki kalup u odgoju. Ali ako roditelj, odgojitelj ima mnogo *ljubavi* prema djetetu, onda sve ide spontanije i lakše. Tada se samo po sebi uključuje razumijevanje za dječje teškoće, ustrajnost i strpljivost — jer nema uvijek brzih i vidljivih rezultata dobrog odgoja.

Ako se u odgoju djece držimo samo običnog prirodnog zakona »to smiješ, to ne smiješ«, onda ćemo pogriješiti i djecu, najvjerojatnije, samo *dresirati*. Odgoj mora težiti za tim da djeci približi Boga kao *glavnog pokretača* svega njihova života. Tada će djeca iz ljubavi prema Bogu razviti i ljubav prema *bližnjemu* i prema samima *sebi*. Takvo djelovanje Boga pokretača djeca će lakše i potpunije shvatiti ako primaju vjersku pouku do zrele dobi, a ne samo na ograničeno vrijeme, inače će se u njima sukobiti vjerske i opće obrazovne spoznaje.

Dakle, dobar odgoj uključuje:

1. mnogo ljubavi
2. vjersku pouku
3. primjer kao potvrdu da vjerujemo u ono što im govorimo.

Primjer uvijek djeluje jače od riječi.

Kad djeci nedostaje glavno — *roditeljska skrb i ljubav*, onda postaju sjetna, ogorčena, razočarana,... To se često vidi i u obiteljima dobrog ili višeg standarda. Tamo se vrijeme više troši na stjecanje materijalnog bogatstva, a manje na skrb o djeci i njihov odgoj. Djeca odgojena u obiteljima nižeg standarda ili čak u siromašnim obiteljima mogu imati mnogo vedrine, oduševljenja za život, neustrašivosti pred životom. Čvrsta su i odlučna i ne daju se slomiti, pogotovo na vjerskom i moralnom planu. Na žrtvu su naučena, pa im nije teško žrtvovati se za vjeru i moralne zakone. Iza njih je uvijek stajala obitelj povezana čvrstom vezom *ljubavi*, a između djece i roditelja vladalo je *veliko povjerenje*.

Mladima je veoma stalo da u njih imamo povjerenja i da pred njih stavljamo velike ideale za koje se vrijedi živjeti i boriti. Najveći ideal za koji se isplati živjeti i žrtvovati može biti *jedino Bog*. Mladi traže svoj životni smisao i ako ga ne nađu u Bogu, potražiti će ga u materijalnom bogatstvu, nemoralu, drogi...

3. ZNAČAJKE DOBROG ODGOJITELJA

Pravednost: Pravedan odgojitelj podjednako voli svoju djecu i brine se o njima bez privilegiranja i zapostavljanja. Samo povremeno mora odstupiti od toga kada zbog nekih okolnosti jedno dijete treba više pažnje, nježnosti i ljubavi nego druga djeca. Npr. u bolesti, zbog neuspjeha, duševne krize, u pubertetu,... Tada se i druga djeca upozoravaju na obazrivost prema svom bratu ili sestri. Tako oni to razumiju i ne osjećaju se zapostavljeni.

Pravednost uključuje i ukor za prijestup, ali i *obvezno* pohvalu za uspjeh i trud. Pohvala i priznanje treba da budu umjereni, a kazne

blage. Roditelj nikada ne smije ostati *ravnodušan* prema djetetovim uspjesima i neuspjesima. Treba i porazgovarati s djecom o konkretnom događaju i vidjeti što oni drže za pravedno u odnosu na taj događaj. Npr. netko sam pojede cijelu čokoladu...

Umjerenost: To razumijeva samokontrolu, podvrgavanje razumu i moralnom zakonu. Primjere neumjerenosti možemo vidjeti u jelu, piću, pušenju, zabavi, sportu, bračnoj (ne)vjernosti, stjecanju materijalnih bogatstava,... Neumjerenost u piću ili alkoholizam uzrok je raspadu mnogih obitelji. Sport je po sebi dobar i zdrav, ali njemu ipak ne smijemo sve podrediti. Kršenje moralnog zakona bračne vjernosti ruši autoritet odgojitelja koji bi želio dijete poučavati o vrijednosti moralnih zakona. Neumjerena težnja za bogatstvom ostavlja premalo vremena za obitelj, druženje i zajedništvo.

Razboritost: To znači da odgojitelj mora prije svakog odgojnog čina razmisliti o tome što želi njime postići. Ako sam nije siguran, mora potražiti savjet drugih (liječnik, svećenik) ili se molitvom obratiti Bogu za savjet. Kada se odluke donose ovisno o raspoloženju, naglo i nepromišljeno, onda se vrlo lako može pogriješiti. Dijete se tada uči *lukavom prilagođavanju* našim raspoloženjima.

Dosljednost i odlučnost: U odgoju je vrlo važno biti dosljedan i odlučan, što znači da svako »ne« i svako »da« mora ostati nepromijenjeno, bez obzira na plač i molbe djeteta. To znači da odlučnost i dosljednost uključuje i spremnost na žrtvu, ako je to potrebno. Npr. prilikom šetnje nećemo djetetu kupiti sladoled ili igračku, ako ono to traži, a mi smo ga prethodno upozorili da u toj prilici to ne može dobiti. Nedjeljna Misa ne smije izostati zbog primamljivog izleta.

Nesebičnost: Djecu moramo tako odgajati i voditi kroz njihov razvoj da postanu zreli, odgovorni i samostalni ljudi. Ne smijemo ih pretjerano vezati uz sebe. Katkad je sebičnost roditelja tako jaka da oni bijegom u bolest prisiljavaju dijete na poslušnost. Svoju bolest prikazuju kao posljedicu neposlušnosti djece. To jako opterećuje dijete i ono tada stalno razmišlja o svojim postupcima, kako bi njima ugodilo roditeljima. Boji se da svojom pogreškom opet ne uzrokuju »bolest« roditelja. Često se čuje: »Jako me boli glava, jer me ljutiš i žalostiš.« Na taj način dijete gubi svoju individualnost i mogućnost razboritog prosuđivanja.

Strpljivost: U odgoju djece nikada nam ne smije dosaditi ponavljanje *osnovnih moralnih pravila* (ali ne smijemo djeci dosađivati). Često se čuje od roditelja da im je odgojni trud bio uzaludan. To je samo prividno, jer dijete se mijenja, dozrijeva i moramo znati da je ono u svom ranom bezbrižnom djetinjstvu poslušnije nego dijete u burnom pubertetu, kada nastoji pronaći sebe i svoj put.

Samokritičnost: Da bi primjer roditelja bio upečatljiviji za dijete, roditelj odgojitelj ne smije za sebe i svoje djelovanje nalaziti isprike koje

dijete ne uvažava. Ne smije imati *dva mjerila*. Npr. ako se dijete zamaže pri jelu, ne smije mu govoriti kako je nepažljivo, a kad se njemu to dogodi, da kaže kako to nije ništa i da će se to jednostavno očistiti. Ili, npr. ako sam zakašnjava na posao, neka ne govori djetetu da se u školu ne smije zakašnjavati...

4. STAV ODGOJITELJA PREMA ŽIVOTU

Stav odgojitelja prema životu ne smije biti preblag, prestrog ili ravnodušan.

Preblag: Dijete ne smijemo upućivati u moralne zakone samo zato da ih s njima upoznamo, a kasnije im kažemo da za pridržavanje tih zakona uvijek ima vremena. Npr. neka oni prožive život kako žele, a kada prođe mladost, neka se onda skruše i žive kršćanski život.

Prvo, nikad ne znamo da li će za to biti vremena; drugo, usvajanje dobrih navika u odgođenu vremenu nije moguće: npr. redovito se moliti, odlaziti na Misu, pridržavati se moralnih zakona, pomagati svojim ukućanima,... Nikad to neće moći usvojiti onaj tko to ne prakticira od *djetinjstva* u svojoj obitelji.

Prestrog: S druge strane, nije dobro djetetu ulijevati strah u dušu, da će, ako se potpuno i stalno ne pridržava moralnih normi, propasti, biti izgubljen. Takav pesimizam guši svaku kreativnost djeteta, ono se svega boji i sve počinje raditi zbog straha (pred Bogom), a ne iz ljubavi. Moramo dijete upoznati s time da ne postoji neoprostivi grijeh, uputiti ga u to da, ma kako pogriješilo, ne smije postati malodušno, jer je *Božja ljubav veća od svake pogreške*.

Ravnodušan: Zatim, treba da u djece razvijamo socijalni osjećaj. Čovjek treba da suosjeća s drugim i nastoji pomoći svakome u nevolji. Nikada ne smije ostati ravnodušan na tuđe nevolje i patnje. Pogrešno je geslo: »Neka se svatko brine za sebe.«

Najbolje je djecu naučiti da realistično promatraju ljude i događaje oko sebe i da sebe vrednuju prema svojim sposobnostima. Bez velikog razloga ne treba sumnjati u ljude, ali treba računati s ljudskim slabostima.

Često se javlja problem u odgoju djece u obiteljima u kojima samo jedan roditelj ima zdrave nazore na svijet, život i duhovne vrijednosti. Dobro je da on preuzme odgoj djece ta da ih s pomoću riječi i primjera pokuša pravilno odgojiti. To je velika žrtva i traži od odgojitelja jaku

vjeru i veliko pouzdanje u Boga. Ako se nađemo u prilici da pomognemo roditeljima u takvu nastojanju, bez razmišljanja to treba učiniti.

5. PSIHOFIZIČKI RAZVOJ DJETETA OD ROĐENJA DO SEDAMNAESTE GODINE

Želim naglasiti da to razdoblje djetetova života treba da prati velika roditeljska ljubav. Dijete živi mnogo brže i intenzivnije od odraslih i zato ima veliku mogućnost primanja te ljubavi.

— Npr., u prvih sedam godina dijete živi pet puta brže od odraslih. U to vrijeme doživljava usvaja pet puta više i jače (prvih 7 god. djeteta = 35 godina odrasla čovjeka). I rane mu zaraštavaju pet puta brže.

U prve tri godine razvija se mozak i inteligencija do polovice (a druga polovica do 18 god.), razvija se osnovna osjećajna toplina ličnosti i njegova sigurnost. Ako u to vrijeme dijete ne razvije osnovu tih osjećaja, ostatak će hladna, možda i agresivna ličnost, i nikada više neće potpuno steći sigurnost u sebe.

Dobar razvoj u prvih pet godina osigurava duševni mir, ravnotežu i duševno zdravlje.

Ako dijete do 5, 6. god. ne može naučiti govoriti, najvjerojatnije neće nikada progovoriti.

Mogli bismo još mnogo toga nabrajati, pa ćemo zato krenuti redom.

Od rođenja do 1. godine: Novorođenče karakterizira posvećena nemoć. Bez naše pomoći ono bi umrlo u toploj sobi u kojoj bi se moglo nalaziti sve što mu je potrebno za život. Dijete od početka traži društvo, aktivni socijalni kontakt, posebno ga smiruje kad mu se pjeva. Tu njihovu potrebu majke instinktivno osjećaju, pa ih prenose iz prostorije u prostoriju gdje se zadržavaju i rade. Zato dijete najprije nauči prepoznati majku.

U 8. mjesecu dijete proživljava veliki strah od odvajanja od osoba koje poznaje (članovi obitelji). Pokušamo li ga odvojiti, odupire se fizički i plače. Posebna je opasnost ostavljanje djeteta u bolnici u to vrijeme. Može se razviti pravi sindrom hospitalizma, koji se iskazuje: naprije neutješnim plačem i vriskom djeteta koje se želi vratiti »svojima«, zatim prestaje plakati i miri se sa svojim stanjem odvojenosti i konačno ulazi u treću fazu — povlači se u svoj svijet ravnodušnosti. Ako ga u toj fazi posjete roditelji, ono im se ne veseli, već ih odbacuje kao neprijatelje, jer su ga ostavili u nepoznatoj okolini. Vrlo osjetljiva djeca mogu ostati u toj fazi i definitivno ući u autizam.

U toj dobi dijete sve upoznaje opipom i ukusom. Najprije nesvjesno stišće sve što mu se nađe na dohvatu šakice, a kasnije svjesno uzima što želi i obvezno stavlja u usta (pažnja!). Što se odgoja tiče, u to vrijeme djetetu treba *toplina, ljubav, nježnost i sigurnost*.

1—2 godine: U to vrijeme dijete prohoda. U želji da upozna sve oko sebe, svagdje ide i sve dira, ne znajući za opasnosti. Tako bi npr. zakoračilo u provaliju, diralo vruću peć,... (pažnja!). Veseli se igračkama i hrani. Osjećajno se razvija, pruža glavicu na milovanje i poljubac i pokušava to uzvratiti. Zato uz materijalno *uživanje u hrani i igračkama* traži još *nježnost i toplinu*. Bez tih dokaza ljubavi, bez te duhovne hrane ne može normalno napredovati. Npr. zatvoreno u toploj sobi u kojoj bi se preda nj stavljala hrana i igračke, dijete bi postajalo tužno, prestalo bi jesti i vjerojatno na kraju umrlo.

U to vrijeme dijete je *egocentrično*, mora biti u središtu pažnje i *ne bira način* da to postigne. U tu svrhu oponaša odrasle, a u krajnjem slučaju i histerično plače i baca se na pod. Prepoznaje što se roditeljima sviđa u njegovu vladanju, što zaslužuje pohvalu, a što ukor. To je prvo buđenje *moralnog osjećaja*. Mjerilo dobrog i lošeg je *sud roditelja*. Zato u odgoju dobro uvijek mora biti dobro, a loše uvijek loše, kako bi i dijete naučilo dosljedno prosuđivati događaje.

2—3 godine: Poslije 2. godine dijete govori cijele rečenice. S dvije i pol godine nastupa *kriza nepoučljivosti i neposlušnosti*. U odnosu na autoritet dijete postaje pravi mali anarhist. Protivi se svim promjenama, želi da svi uvijek sjede na istom mjestu za stolom, da se obuća i odjeća odlaže uvijek na isto mjesto, da se namještaj u stanu ne premješta. U odgoju to fiziologijsko vrijeme krize treba da uvažavamo. Moramo nastojati *izbjegavati* mogućnost izražavanja djetetove neposlušnosti. To ćemo postići tako da mu ne zapovijedamo, nego ga na drugi način motiviramo da učini ono što želimo. Npr. umjesto »donesi mi čašu« reći ćemo »možeš li mi donijeti čašu?«. Kada nam čašu donese, pohvalimo ga: npr. »Pa ti već i to možeš.« To djetetu jača sigurnost u sebe.

3—4 godine: Dijete poslije treće godine počinje izvoditi kombinacije s igračkama, npr. most, kuću,... Smiruje se i postaje poučljivije, pa rado prima savjete. Sada mnogo jasnije *shvaća svoju nemoć u odnosu na odrasle*, pa se zato osjeća nesigurno i nezaštićeno. Počinje tražiti zaštitu pred svime za što smatra da mu može naškoditi. Nesigurno se osjeća u mraku, pa traži da netko bude uza nj dok zaspi. Traži zaštitu u *materijalnoj prisutnosti* roditelja ili sestara i braće i tu njegovu nesigurnost ne smijemo omalovažavati. Kroz to razdoblje treba da dijete provedemo *razborito i autoritativno*. Važno je zadobiti njegovo

povjerenje, jer će nam tada povjerovati »da u mraku nema ničega«. Zadobijemo li djetetovo povjerenje, lako ćemo riješiti i njegove druge strahove.

U to vrijeme dijete osjeća da već može mnogo toga učiniti, pa se u njemu javlja samosvijest — ja to mogu. To svakako moramo uvažiti i ne pružati mu pomoć unaprijed. Pružajući mu pomoć unaprijed podržavamo u djetetu nesigurnost da ono to ne može samo učiniti i navikavamo ga na lijenost i na osjećaj da su svi oko njega tu samo zato da bi ga *posluživali*. S druge strane dijete osjeća da mu pomoć treba i moramo ga naučiti da nauči pomoć *zamoliti*.

4—5 godine: Poslije 4. godine posebno se razvija *mašta*. To se vidi u igri — iz istih kockica jednom radi kuću, a drugi put cestu. Isti predmet jednom je konj, a drugi put vojnik. Sve što dijete napravi *dolazi pokazati i govori* o svemu što radi, pa se često čuje »Gledaj tata, gledaj mama što sam napravio-la« ili »Sada ću jesti«, »Sada ću skočiti«,... To je *vrijeme stalnih pitanja*: Zašto?, Kako?,... Roditelju odgojitelju u to vrijeme treba veliko strpljenje da može stalno neumorno odgovarati na pitanja, a dijete se isključivo njima obraća pitanjima jer su mu oni tada *vrhovni autoritet*. Istina je samo ono što oni kažu. Nužno je i važno u to vrijeme djetetu govoriti *istinu i samo istinu*. Dijete u to vrijeme često oponaša roditelje. Nastojmo im zato biti dobar primjer (ne govoriti ružno, ne psovati). Dijete je u to vrijeme *poučljivo, poslušno i pita za dopuštenje*.

To vrijeme radoznalosti i poslušnosti moramo iskoristiti za vjersku pouku. Da zadovoljimo dječju maštu, dobro je poslužiti se slikovnicama.

5—6 godine: Igraju se u skupini, ali kao individualisti. Npr. na hrpi pijeska svaki gradi svoju kulu. Odrasli treba da im pomognu tako da im podijele uloge i da ih usklađuje. Ta igra važna je za socijalizaciju i prilagođavanje skupini. U to vrijeme dijete počinje razlikovati »moje« i »tvoje« (prije je za nj sve bilo »moje«). Počinje dobro razlikovati *spolove*, što uvjetuje niz novih pitanja. U to se vrijeme javlja prva spoznaja *osjećaja krivnje*. Potreban je oprez s kaznama. Dijete i samo uočava da je pogriješilo. Sama ta spoznaja već mu je kazna.

6—7 godine: Glavna je značajka te dobi velik napredak u intelektualnim spoznajama.

Glavna je značajka predškolske dobi *egocentričnost*. U odgoju, osim ljubavi, topline i sigurnosti posebnu pozornost treba da obratimo rastapanju te egocentričnosti. To ćemo učiniti polako i sustavno: 1. otvarajući djetetu srce za druge i 2. učeći ga da bezbolno prihvati načela

socijalizacije. Otvoriti mu srce za druge znači naučiti ga da dijeli ono što ima s drugima i da suosjeća (voliti druge ljude). Učiti dijete socijalizaciji znači učiti ga da prihvati zakonitosti života i igre u skupini.

7—9 godine: U to vrijeme od razmišljanja punog mašte dijete prelazi na suvislo *realistično* razmišljanje. Ne shvaća samo apstraktne pojmove. Npr. jednostavno shvaća da su 2 i 2 jabuke 4 jabuke, ali $2 + 2 = 4$ shvaća teže.

Dijete se u to vrijeme lako *dekoncentrira* i sklono je *sanjarenju*. Zato je pri poučavanju u školi, na vjeronauku važno uključiti *aktivnu* metodu rada. To znači da dijete treba aktivno sudjelovati u svladavanju novog gradiva. Dijete je otvoreno *tudim* utjecajima. Vidljiv je utjecaj prijatelja, škole i *vanjskog* svijeta. Na vjerskom i moralnom području okolina ima jak utjecaj. U to ga vrijeme uspoređujemo s *voskom* — to znači da u dječju dušu možemo utisnuti sve što želimo, ali i ono što ne želimo (pažnja!).

Umjesto roditelja, glavno mjerilo u svemu postaje mišljenje *učitelja*. Javlja se strastvena sklonost prema skupljanju *zbirki* (značke, marke,...). Imajmo razumijevanja za to, pomozimo i financijski u razumnim granicama. Time još više zadobivamo dječje povjerenje i otvaramo mogućnost za suradnju.

U igri se pojavljuje skupno *organizirano* druženje, u kojemu svatko ima svoju ulogu, a cijela se skupina pokorava vođi (igra rata, škole,...).

Na osjećajnom području dijete iskazuje *grubost* i *okrutnost*. Počinju međusobne tučnjave i mučenje životinja. Dječacima Bog predstavlja velikog graditelja koji sve može, a djevojčice ga doživljavaju kao izvor ljepote u prirodi. U to doba je važno vjerske događaje prepričavati i obvezno objašnjavati.

9—10 godine: Dječaci se počinju stidjeti javnog pokazivanja svojih osjećaja, ne vole da ih se miluje ili ljubi ni pred kim, čak ni pred braćom. Javno je moguć čak i prkos, iako zbog toga imaju grižnju savjesti i potrebu da to isprave. Zapravo u dubini duše žele ljubav; dapače, čeznu za njom i odsada ta čežnja za ljubavlju počinje *rasti*, proširuje se od braće i roditelja na drugi spol (i često u životu postaje izvor mnogih muka). Zaneseni su junacima iz romana. Zbog buđenja avanturističkih osjećaja *zanemaruju* učenje, čitaju stripove, gledaju kaubojske filmove — mašta opet bujno proradi. Djevojčice reagiraju suprotno. Traže od roditelja iskaze ljubavi. One vole javne pohvale i priznanja, njih zanose ljubavni romani, sentimentalne priče o princezama i prinčevima. I kod njih zbog mašte strada škola.

Zajedničko je djevojčicama i dječacima da su jedni drugima

međusobno *nezanimljivi*, da potrebu za učenjem razumiju samo ako je konkretiziramo, npr. »jedino uz učenje možeš postati liječnik, inženjer« i sl. Postaju mali *licemjeri*. Naizgled su poslušni, odlaze na Misu, vjeronauk, školu, obavljaju kućne obveze, ali pritom misle svoje («svi me samo gnjave...«). Mogu lagati, svađati se, čak i svoju krivnju prebaciti na druge. U odgoju je to važno znati, pa bez velikih sukoba *polako, oprezno i bez svjedoka to razotkrivati*.

Grubo uzevši, između 10. i 20. godine dječaci za godinu do dvije zaostaju u razvoju zrelosti za djevojčicama.

10—11 godine: U djeci se razvija unutarnja napetost, nastoje pronaći sebe, »svoj ja«, sukobljuju se s okolinom i počinju *emotivne krize*, izmjene plača i smijeha. Samovoljna su, egoistična, brbljava i stalno svemu prigovaraju i bune se. Nameću svoju volju, sukobljuju se s obitelji, žele samostalnost, a da ni sami ne znaju što je to. Škola je još uvijek u drugom planu. Svoje ideale dječaci najčešće traže među sportašima, a djevojčice u filmskim glumcima. Poneki se mogu oduševiti i za duhovne velikane. Djeca u toj dobi vrlo *teško* primaju kritiku. Prilično dobro raspoznaju dobro i zlo, ali zbog tvrdoglavosti mogu i usprkos grižnji savjesti forsirati zlo: pušenje, psovke, laži,... Započinju i vjerske dvojbe. U odgoju je važno pokazati razumijevanje i izbjegavati velike kazne. Pod pritiskom sile i straha postaju dvolični.

11—12 godine: Sa simpatijama gledaju na suprotni spol. Doživljavaju *prva spolna uzbuđenja*. Djeca tada traže spolnu pouku, a ako i ne traže, treba im oprezno, da se ne povrijedi njihova samosvijest, o tome govoriti. Počinje im se javljati želja da sami ili u skupini povremeno izbivaju *izvan* obitelji (ali još ne bježe od kuće u znak prosvjeda). Majka im je u to vrijeme staromodna. Otac ima veću cijenu i pretežno se obraćaju njemu. I dalje su tvrdoglavi, mogu lagati, psovati i potkradati.

Stav skupine sada im postaje mjerilo za vrednovanje dobra i zla. Npr. ako svi (skupina vršnjaka) idu u Crkvu, ići će i naše dijete, i obratno. Roditelji mogu malo utjecati na to. Važno je da svojim primjerom potiču dijete na vjeru i pobožnost. To se zove skrb o »vertikalnom« odgoju, za razliku od »horizontalnog« odgoja koji se skrbi za hranu, odjeću, stan itd.

12—17 godine: To je najteži dio razvojnog puta djeteta. Tada brzo i nenadano izmjenjuje raspoloženja, radosti i žalosti, poleta i utučenosti te planova i sumnji u svoje sposobnosti. Roditelji tada dolaze najčešće s ovakvom pričom: »Dijete svemu prigovara, prkosno je, neuredno i li-

jeno, svađa se, potajno puši, zanemaruje školu, izbjegava vjeronauk, Misu i školu, opomene ništa ne koriste.«

Između roditelja i djece podiže se *zid šutnje* i neshvaćanja. Djeca misle kako ih roditelji ne shvaćaju, a roditelji su uvjereni da je njihov odgojni trud bio uzaludan. Zato djeca pokušavaju sama rješavati probleme ili rješenja traže od svojih vršnjaka (najčešće pogrešno). Sada bi im savjeti roditelja bili najpotrebniji, ali oni se u svom osjećaju neshvaćenosti zatvaraju u sebe. Tu zatvorenost pojačava: 1. premalo zanimanja roditelja za djecu u ranijoj dobi, 2. prevelika strogost roditelja i 3. dvostruki moral — mjerila kod roditelja. Npr. roditelj griješi ako kaže: »U tvojim godinama prirodno je da preuzmeš brigu o mnogo više stvari nego što ti to činiš«, a, s druge strane, svaku aktivnost djeteta nadzire i ispravlja.

Djeca, također, strogo nadziranje i uhođenje doživljavaju kao ponižavajući osjećaj roditeljskog nepovjerenja. Djeci u toj dobi valja prepuštati sve više odluka, produžiti im vrijeme izlaska, povećati džeparac itd.

Odsutnost duha i povlačenje u svoj svijet naročito je izraženo u školi. Nastavnik ne bi trebao da prozove dijete kad to primijeti i ponižavati ga pred svima, pokazujući da ga je uhvatio u klopci. U toj su dobi djeca i inače vrlo osjetljiva na poniženja. U sukobu s roditeljima dječaci se svađaju, a djevojčice plaču.

Značajka je te dobi naglašen fizički razvoj, a zbog razmjera između udova i tijela postaju vrlo nespretni, često nešto razbiju, proliju i posrću.

Još jednom je potrebno naglasiti da dijete u pubertetu osjeća da svi imaju krivo, a samo ono ima pravo. To postaje prilika za neprihvatljive oblike ponašanja, bijeg u vlastiti svijet (ponašanja), vječitu oporbu svima i svemu. To je prilika za brojne sukobe s roditeljima i nastavnicima. Zbog neuspjeha djeca okrivljuju školu, nastavnike, koji ih ne razumiju, koji ne umiju predavati, koji imaju slabe metode rada — »škola je gnjavaža«.

U to vrijeme svako *nasilje* u odgoju loše utječe na razvoj djeteta. Nužni su mu pažnja, strpljivost, razumijevanje i ljubav. U vrijeme puberteta posebno je važno brinuti se o djetetovu *temperamentu*. Već u ranoj dobi možemo vidjeti koja vrsta temperamenta prevladava kod djeteta: kolerik, sangvinik, flegmatik ili melankolik. Kolerik u pubertetu reagira burno, a osjećaji su mu jaki, sve do mržnje. Sangvinik reagira burno, ali se bezbolno i brzo smiruje, nije zlopamtilo. Flegmatiku je potrebna čvrsta ruka, njegovi osjećaji se teško pokrenu, a i nisu baš preintenzivni. Melankoliku je potreban velik oprez, prijekor i kaznu doživljava kao poniženje, pa se zato brzo povlači u sebe, što može ostati i trajni način reagiranja.

6. SAVJETI RODITELJIMA

— Dok su djeca manja, najčešće nema poteškoća u kršćanskome odgoju ni u odgoju općenito. Ali u pubertetu i adolescenciji javljaju se, uza sve druge teškoće i krize, i teškoće u kršćanskom odgoju pogotovo ako dijete nije nastavilo pohađati vjersku pouku ili ako obitelj ne živi dosljedno svoju vjeru.

— Važno je mlade poučiti o tome da se u teškoćama, a osobito u vjerskim sumnjama i krizama, obrate za pomoć i savjet svećeniku...

— Zatim, važno je da od roditelja vide da oni poštuju i vole druge ljude, čine usluge, opraštaju uvrede, pomažu drugima u nevolji i žalosti. Djeca će tada neopazice i sami sve to početi provoditi u svom životu, naprije u svojoj obitelji. Tako uviđaju svoju vrijednost i svoje sposobnosti i stječu duševnu ravnotežu. Ako ih roditelji znaju saslušati, utješiti, razveseliti i ohrabriti, onda su stvorene pogodne okolnosti za uredan duševni i tjelesni razvoj djeteta.

— Djecu ne smijemo međusobno uspoređivati, uspoređivati ih s drugom djecom izvan obitelji ili uspoređivati mušku i žensku djecu. U odgoju je potreban individualni pristup djetetu.

— Da se dijete može dobro shvatiti, potrebno je zadobiti njegovo povjerenje. Tada će nam progovoriti o sebi i problemima koji ga muče. Saslušajmo ga pažljivo i dokraja i ne omalovažajmo njegove brige i probleme. Dijete ima potrebu da s roditeljima podijeli radost i žalost. Zanimajmo se za njihov život — više će nam reći. Ali ne iznuđujmo od njih da govore kad nisu raspoloženi. Nikada im nemojmo reći: »Sada nemam vremena.« Za djecu uvijek moramo naći vremena, porazgovarati s njima, poučiti ih i saslušati njihove male i velike brige.

— U dobru odgoju ne prakticira se nasilje i tiranija. To u djeci gasi povjerenje, a rađa prkos i mržnju. Kod roditelja sklonih zapovijedanju razvije se često prava tiranija riječi *moraš*. Kad se djeca oslobode tog utjecaja, smatraju sve *dopuštenim*, pa se sa zadovoljstvom oslobađaju vjerskih i moralnih dužnosti. Psihički labilnija djeca osjećat će veliku *nesigurnost* i cijeli će se život pitati čine li dobro (naučili su sve činiti s »moraš«).

— Tiranija zabrana temelji se na riječi *ne smiješ*. Kad se djeca oslobode tog nasilja, žele svima pokazati da su slobodna i da sada sve mogu, pa *prelaze* preko svih zabrana, pa i moralno opravdanih. Druga mogućnost je da već kao djeca postanu *licemjeri*, a kasnije ljudi dvostrukog morala. Npr. dijete će se vratiti kući u 22 sata kada su roditelji kod kuće, a kada ih nema, ostat će izvan kuće cijelu noć.

— Nadzor nad djetetom može također postati pretjeran. Takav nadzor ometa osamostaljivanje djeteta za život i životnu borbu u koju jednom mora ući. Npr. ako malo dijete stalno nosimo, nikada neće pro-

hodati. Da nauči hodati, mora posrnuti, pasti i razbiti koljeno. To se mora dogoditi i s duhovnim osamostaljivanjem. Zato se roditelj ne smije čuditi ako dijete u tom hodu posrne ili čak duboko padne. Ako smo mu u djetinjstvu duboko u dušu usadili vjeru u Boga, ono će se sigurno opet dignuti.

— Djecu teško pogađa tiranija ponižavanja. U teškim časovima neuspjeha treba im naša ljubav i ohrabrenje, a ne riječi »tome sam se i nadao od tebe« ili »što bi se od tebe drugo i moglo očekivati«. Dijete vrlo teško podnosi poniženje i kažnjavanje pred drugima. Tada osjeća da gubi ugled u njihovim očima, a ugled i poštovanje drugih su osnovne ljudske potrebe.

— Roditelj nikada ne smije graditi svoj autoritet na fizičkom zlostavljanju djece, prijetnjama i strahu. Umjetnost odgoja je pronalaženje *prave mjere* zapovijedanja, zabranjivanja i kažnjavanja. U odgoju ne smijemo nikada djelovati *bez ljubavi i povrijediti* ljudsko dostojanstvo.

— Dijete moramo vježbati da, prema uzrastu i svojim sposobnostima, obavlja dužnosti i poslove: npr. da sprema krevet, sobu, čisti cipele,... To mu jača volju i osjećaj korisnosti.

— Dijete treba upućivati u primjere ljubavi: npr. darivanje drugih slatkišima i igračkama, štednja novca za gladnu djecu, opraštanje uvreda iz ljubavi i dr. Djeca moraju shvatiti da nam je ljubav temeljni životni zakon.

Roditelji moraju znati da se, osim za *materijalna* dobra i *intelektualnu* izobrazbu, treba da brinu i za to da u djeci odgajaju *ljubav*. Djeca neće biti samo umni radnici i pospješivači materijalnog napretka, nego i ljudi koji će na temelju ljubavi graditi svoju i tuđu sreću.

— Dijete moramo naučiti da se zna služiti svojom slobodom, da zna odlučivati i da postane samostalno.

— Djecu moramo naučiti da nas uvijek i sve mogu pitati, da se u dvojabama ne okreću sebi i ne traže odgovor izvan obitelji.

— Moramo poštivati želju mladih kada požele društvo svojih vršnjaka. To je prirodno i ne smijemo to doživjeti kao napuštanje roditelja.

— Nagrada i kazna ostaju pomagala u odgoju. Nagrada ne smije djeci postati isključiv cilj rada, jer se time u njima razvija *koristoljublje*.

Moralna vrijednost nagrade je da se djetetu prizna trud. Dijete mora osjetiti kako je njegov *trud uočen* (a ne toliko uspjeh). Nagrada mora poticati poštivost, nesebičnost i velikodušnost.

— Kazna je djeci odbojna. Uvijek ju je dobro ublažiti. Djecu ne smijemo nikada kažnjavati u afektu, jer ćemo tada najčešće pretjerati. Melankolična su djeca duboko ranjena već i zbog sasvim male kazne. Često kažnjavanje kolerične djece razvija u njima mržnju prema

roditeljima. Krajnje flegmatičnu, neozbiljnu, lijenu i samovoljnu djecu ima se razborito kažnjavati jer tako možemo dotjerati njihovu »skulpturu«. Nikada djecu ne smijemo kažnjavati pred drugima.

7. ZAKLJUČAK

Ako unatoč svemu našem trudu, naporu i dobroj volji mislimo da nismo uspješni dobro odgojiti djecu, stvoriti topli dom i postići obiteljski sklad, nemojmo biti tužni i plakati. Ostaju nam još *molitva* i *vjera*. Zato ću završiti citatom o vjeri:

»Ne plači..., samo vjeruj. Prepusti plač onomu koji nema vjere, jer je odbacio Istinu i živi u dvojbi. Traži užitak i nalazi gorčinu. Traži mir i nalazi borbu. Slijedi svoje snove i ne može ih nikada dohvatiti, jer hlepi za bogatstvom, i nikad nije zadovoljan. Što ga više posjeduje, sve se više boji da ga ne izgubi. Prepusti plač onomu koji ne zna zašto je rođen ni zašto trpi ni zašto živi. On ide u smrt bez povratka i bez nade u vječni život. Ako ne želiš više plakati, vjeruj!

Vjera će ti otrti suze, samo vjera... Istina je da samo vjera može utješiti onoga koji trpi. Samo je vjera lijek protiv boli. Kada svi zašute, kada je svaka utjeha prazna za tebe koji plačeš, samo se vjera može uspraviti na noge i dići blizu da ti reče svoju riječ, jedinu koja te spasava od očaja. Bol ti daje da upoznaš ljudsku nemoć, vjera ti otkriva Božju svemoć. Bol te sili da dirneš u ljudsku ograničenost, vjera ti otkriva pogled u Božju neograničenost. Bol ti daje osjetiti ljudsku bijedu. Vjera te sili da otkriješ Božje bogatstvo.

Bez vjere se ne može raditi, djelovati,

Bez vjere se ne može živjeti!«

LITERATURA

- S. BELAJ, *Bez oca i majke ...*
Salezijanski Provincijalat Zagreb-Susedgrad, Zagreb 1979.
- J. GUSIĆ, *Roditelji veliki graditelji*, Riječ roditeljima kako će odgojiti svoju djecu, Zagreb 1975.
- J. HEINZMANN, *Tvoj je poziv ljubiti* — Priprava za brak i bračni savjetnik, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1984.
- E. KISHON, *Kod kuće je najgore...*, Obiteljske priče, Znanje, Zagreb 1986.
- M. KOŠIČEK, *Antiroditelji*, SVJETLOST, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1986.
- S. LUCARINI, *Obitelj, zajednica ljubavi*,
Župni ured Portorož, Zagreb 1988.
- C. MÁVES, *Odgovorite odmah*,
HKD Sv. Ćirila i Metoda, Đakovo-Zagreb, 1985.
- A. VUKASOVIĆ, *Odgoj za humane odnose i odgovorno roditeljstvo*, »Zagreb« — RO za grafičku djelatnost Samobor, Zagreb 1984.
- J. WEISSGERBER, *Osnovni zakon svemira*,
Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 1972.
- J. WEISSGERBER, *Ljubav u obitelji — Zadatak i radost*
Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 1974.
- U službi života — Problematika suvremene kršćanske obitelji*, Nadbiskupsko bogoslovno sjemenište u Zagrebu, Sekcija za studij obitelji, Zagreb 1973.

FAMILY — THE REARING OF CHILDREN

Dragica Plasaj

Summary

The author emphasizes the responsibility of parents and all involved in education. She is aware that omissions in education can never be compensated for or corrected by any means.

Education encompasses the following: mutual love, religious training and the setting of a good example by the educator. The author refers to the actual significance of an educator: justice, moderation, reasonableness, consistency, decisiveness, unselfishness, patience. In the author's opinion, the educator cannot be too lenient, too strict or indifferent. Pupils and teachers must feel that love is the basic principal of education since love is the basic law of life.